

Tetjana Hoško

Współczesna historiografia ukraińska o miastach na prawie magdeburskim (ośrodek lwowski¹)

Z biegiem czasu historia wzbogaca się o nowe źródła, nowe metody badań, nowe podejścia, które dają możliwość odczytania na nowo nawet znanych źródeł². Rosnąca liczba badań wymaga okresowych przeglądów historiograficznych.

W XIV–XVI w. Ukraina i ziemie ruskie były częścią Królestwa Polskiego oraz Wielkiego Księstwa Litewskiego, które później stały się Rzeczpospolitą, a więc historia Ukrainy tego okresu jest w pewnej mierze historią tych państw. I jeżeli historia państwa litewskiego była częściowo postrzegana przez ukraińskich historyków już od XIX w. jako organicznie związana z Ukrainą³, to dzieje Królestwa Polskiego i ziem ukraińskich, wchodzących w jego skład, pozostały domeną badań polskiej historiografii. Jeszcze pod koniec XIX wieku Wołodymyr Antono- wyč, podsumowując dorobek krajowej historiografii na temat historii Ukrainy XIII–XVI w., przede wszystkim w Wielkim Księstwie Litewskim, napisał, że od czasu, gdy skończyły się zapiski kronikarzy ruskich pod koniec XIII wieku, a przed pojawieniem się nowego cyklu zapisków kronikarskich i archiwalnych w drugiej połowie XVI wieku, historię Rusi Południowej przemilczano lub przedstawiano bardzo ogólnie⁴. Ponadto oficjalna historiografia została zdominowana przez teorię przekształcenia historii kijowskiej w moskiewską⁵. Nie poprawiły sytuacji wysiłki historyków będących na emigracji⁶. Jeszcze w latach dziewięćdziesiątych XX wieku stulecia XIV–XVI to dla ukraińskiej historiografii „wieki ciemne”⁷; ukazywały się nawet publikacje pod takim tytułem⁸. Po Rusi Kijowskiej od razu zaczynał się okres kozacki, o czym

¹ Zob. Т. Гошко, *Дослідження історії міського самоврядування XIV–XVII ст. польськими істориками Львова (початок XX ст.)*, [w:] *Львів: місто — суспільство — культура*, т. 3, Львів 1999.

² Zob. P. Burke, *Overture: the New History, its Past and its Future. New Perspectives on Historical Writing*, wyd. P. Burke, University Park 1992.

³ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, Київ 1993, т. IV, s. 8–9. Generalnie historycy ukraińscy po- czynając od XIX w. traktowali historię Wielkiego Księstwa Litewskiego jako organiczną kontynuację historii Rusi i taka tendencja trwa na łamach współczesnych ukraińskich podręczników historii narodowej.

⁴ В. Антонович, *Київ, его судьба и значение с XIV по XVI столетие (1362–1569)*, [w:] tenże, *Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори*, Київ 1995, s. 534.

⁵ Zob. М. Грушевський, *Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства*, [w:] Л. Винар, *Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866–1934)*, б. м. 1985, s. 101–108.

⁶ В. Василенко, *Східнослов'янська литуаністика: від «практичної історії» до критичних студій*, s. 9–36.

⁷ О. Щодра, *Стан вивчення давньої історії України (до кінця XV ст.)*, [w:] *Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми*, ред. Л. Зашкільняка, Львів 2004, s. 135.

⁸ *Темні віки: XIV–перша половина XV ст.*, ред. О.В. Русина, Київ 1993.

świadczą niektóre ówczesne podręczniki. Jak przekonująco dowiodła Kateryna Kyryčenko, taki stan istniał też na początku obecnego stulecia⁹.

Sytuacja w rzeczywistości niewiele się zmieniła w ciągu ostatnich lat¹⁰. Chociaż nie można zaprzeczyć istnienia pewnego postępu, to jednak prace ukraińskich naukowców poświęcone historii Wielkiego Księstwa Litewskiego zajmują w nowoczesnej historiografii marginalne miejsce¹¹. Zwiększenie wagi badań nad historią Ukrainy XIV–XVIII w. nie przyczyniło się do zmian jakościowych w tej dziedzinie. Wskazują na to przeglądy historiograficzne z ostatnich lat, a przede wszystkim gruntowna monografia opublikowana w 2004 r. pod redakcją Leonida Zaškilnjaka¹².

Kwestię dorobku ukraińskiej historiografii od końca XIX w. po lata dziewięćdziesiąte XX wieku w zakresie badań nad funkcjonowaniem prawa magdeburskiego w miastach Europy Środkowo-Wschodniej w XIII–XVIII w., w tym w miastach Ukrainy, przedstawiłam w rozprawie z roku 1999¹³. Analiza ta została przeprowadzona w kontekście osiągnięć polskich historyków tamtego czasu. Historiografia ukraińska w XIX–XX w. w badaniach miast i samorządu miejskiego koncentrowała uwagę na jego organizacji samorządowej, jej roli w historii, a także na ograniczeniach statusu prawnego rdzennych mieszkańców. Natomiast praktycznie niezbadane pozostały kwestie związane z przywilejami lokacyjnymi i procesami lokacji, etapami rozwojowymi miast na prawie niemieckim, rozwojem miejskich praw i przywilejów, samorządami poszczególnych miast, zróżnicowaniem organizacji samorządowej w dużych i małych miastach Ukrainy Zachodniej i Środkowo-Wschodniej. Było to szczególnie widoczne w czasach sowieckich, gdy sytuacja studiów naukowych nad urbanizacją była bardzo niekorzystna. Sowieccy historycy sceptycznie podchodzili do prawa niemieckiego, jako obcego elementu prawnego, i na ogół w swoich badaniach lekceważyli aspekty historyczno-prawne, skupiając uwagę na walce klasowej w miastach i na rozwoju gospodarczym. Postęp w badaniach miast Ukrainy wykazałby słaby rozwój sieci miejskiej i nieuropejskość Państwa Moskiewskiego, co było niezgodne z oficjalną koncepcją postępowej roli Rosji w dziejach narodu ukraińskiego i białoruskiego. Jednak historia miast i samorządu miejskiego, może niezbyt intensywnie, ale była badana. Wiele pod tym względem zrobili badacze z Ukraińskiej Akademii Nauk¹⁴ i Wolnego Uniwersytetu Ukraińskiego. To dzięki nim nastąpiła jakościowa zmiana sposobu badania dziejów urbanizacji Ukrainy. Ale rozwój ten został przerwany przez represje

⁹ К. Кириченко, *Історія Великого князівства Литовського в українській історіографії 1991–2003/4: основні тенденції*, „Ruthenica”, 2005, nr 4, s. 215–229; Н. Яковенко, *У пошуках витоків: проблеми білоруської історіографії Великого князівства Литовського з перспективи 1991–92 рр.*, [w:] *Історія, історіографія, джерелознавство (Статті, розвідки, замітки, есе)*, Київ 1996, s. 113; Н. Шевченко, *Білорусько-Литовська держава: нові концептуальні засади сучасної білоруської історіографії*, „Український історичний журнал” (dalej cyt.: УІЖ), 1997, nr 2, s. 56; А. Блануца, Д. Ващук, *Міжнародна наукова конференція „Велике князівство Литовське і його традиція: долі національних нарративів”*, УІЖ, 2009, nr 3, s. 229.

¹⁰ Ю. Гошко, А. Гурбик, О. Гуржій, *Політична культура та політико-правова свідомість. Історія української культури: У 5-ти томах, т. 3: Українська культура другої половини XVII–XVIII століття*, Київ 2003, s. 214–216; В. Матях гес.: *Україна в Центрально-Східній Європі*, Київ 2004, s. 514–516.

¹¹ К. Кириченко, *Історія Великого князівства Литовського...*, s. 215.

¹² *Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми*, red. Л. Зашкільняк, Київ 2004.

¹³ Zob. T. Hoško, „Magdeburszke prawo Centralno-Schidnoji Evropy XIII–XVIII st. v ukraińskiej ta polській історіографії”, autoreferat rozprawy na stopień kandydata nauk historycznych, Київ 1999, s. 19, <http://www.nbu.gov.ua/ard/1999/99gtdupi.zip>

¹⁴ Г. Вербиленко, *Праці Постійної комісії історико-географічного словника Української землі ВУАН — джерело написання „Історії міст і сіл України”*, „Історія України: маловідомі імена, події, факти”, nr 36, 2010, s. 385–397, http://history.org.ua/JournALL/histname/histname_2010_36/25.pdf

stalinowskie¹⁵. Poczawszy od drugiej połowy lat trzydziestych samorząd miejski, który był istotą tutejszych średniowiecznych miast, analizowano głównie na marginesie innych tematów. Jeżeli zajmowano się prawem niemieckim, to z zasady jego charakterystyką ogólną lub rolą w historii Ukrainy. Za mało uwagi poświęcono natomiast badaniu poszczególnych miast objętych prawem magdeburskim, publikacji dokumentów z tego zakresu, terytorialnemu i czasowemu zróżnicowaniu prawa niemieckiego na Ukrainie. Nie wypracowano także konkretnej terminologii. Wśród publikacji urbanistycznych okresu sowieckiego można wskazać prace: W. Otamanovskoho¹⁶, J. Isajevyča¹⁷, O. Kompan¹⁸, H. Švydko¹⁹ oraz jej nauczyciela, M. Kovalskoho²⁰. Lwowowi poświęcone były prace J. Kisa²¹, ale nie zajmował się on samorządem miejskim.

Ogólnie rzecz biorąc problem historii miast i prawa niemieckiego wymaga szeroko zakrojonych, nowych badań. Obecnie sytuacja pod tym względem zmieniła się na lepsze²². Chociaż teza o europejskiej tożsamości miast Ukrainy, czego dowodem ma być w szczególności prawo

¹⁵ Т. Гошко, *До історіографії німецького права в Україні (1920–1940-і рр.). Магдебурзькому праву у місті Дубні — 500 років. Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції*, Дубно 2007, s. 54–63; В. Андрейцев, В. Ульяновський, В. Короткий, *Забутий проект видання корпусу магдебурзьких грамот українським містам*, [w:] *Корпус магдебурзьких грамот українським містам: два проекти видання 20-х–40-х років ХХ століття*, Київ 2000, s. 4–41.

¹⁶ В. Отамановський, „Города Правобережной Украины под властью шляхетской Польши от середины XVII до конца XVIII в. (Проблема возникновения и развития украинского феодального города)”, autoreferat rozprawy na stopień doktora nauk historycznych, Saratov 1955; tenże, *Развитие городского строя на Украине в XIV–XVIII вв. и магдебургское право*, „Вопросы истории”, 1958, nr 3, s. 122–135.

¹⁷ Я. Ісаєвич, *З історії суспільно-політичної боротьби у місті Дрогобичі в XVI ст.*, 3 історії західноукраїнських земель, nr 5, Київ 1960, s. 3–14; tenże, „Город Дрогобыч в XVI–XVIII вв.”, autoreferat rozprawy na stopień kandydata nauk historycznych, Львов 1961; tenże, *Адміністративно-правовий устрій Дрогобича в добу феодалізму (до кінця XVIII ст.)*, 3 історії Української РСР, nr 6–7, Київ 1962, s. 3–20; tenże, *Город Дрогобыч в XVI–XVIII вв.*, [w:] *Города феодальной России*, Москва 1966, s. 160–167.

¹⁸ О. Компан, *Міста України в другій половині XVII ст.*, Київ 1963; О. Компан, В. Маркіна, *О некоторых особенностях социально-экономического развития городов Правобережной и Левобережной Украины в XVII–XVIII вв.*, [w:] *Города феодальной России*, Москва 1966, s. 350–362.

¹⁹ Г. Швидько, *Источники по истории городских поселений Левобережной Украины в отечественных архивохранилищах (вторая половина XVII–середина XVIII вв.)*, Днепропетровск 1986; тежже, *Материалы по истории городов Левобережной Украины второй половины XVII–XVIII веков в рукописном отделе ЦНБ АН УССР. Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории*, Днепропетровск 1983, s. 73–81; тежже, *Социальные отношения и классовая борьба в городах Левобережной Украины*, Днепропетровск 1984; тежже, *Социально-экономическое развитие городов Украины в XIV–XVIII вв.*, Днепропетровск 1989; Г. Швидько, *З історії міського самоврядування Чернігова у другій половині XVII ст.*, [w:] *Чернігівська старовина. Збірник наукових праць, присвячених 1300-літтю Чернігова*, Чернігів 1992, s. 84–87; тежже, *Чернігівські міщани наприкінці XVII ст. (до історії магдебурзького права)*, [w:] *Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: Збірник наукових праць, присвячених 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів*, Чернігів 2007, s. 452–460.

²⁰ М. Ковальський, *Локационные и магдебургские грамоты городам Украины в составе коронных книг записей „Литовской метрики” второй половины XVI–первой половины XVII века*, [w:] *Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории*, Днепропетровск 1983, s. 3–13; tenże, *Привілеї (листі) на магдебурзьке право містам в книгах Руської (Волинської) Метрики XVI–XVII ст. Актуальні проблеми розвитку міст та міського самоврядування (історія і сучасність). Тези міжнародної науково-практичної конференції*, м. Рівне, 7–9 квітня, 1993, Рівне 1993, s. 89–92.

²¹ Я. Кісь, *Промисловість Львова у період феодалізму (XIII–XIX ст.)*, Львів 1968; tenże, *Население и социальная структура Львова в период феодализма*, [w:] *Города феодальной России*, s. 363–370. Tylko jeden z artykułów tego badacza został poświęcony dynamice procesów lokacyjnych na ziemiach ruskich: Я. Кісь, *Виникнення і розташування міст на території Руського і Бельзького воєводства від XIV до середини XVIII ст. (Матеріали до історичного атласу України та історії міст і сіл)*, „Архіви України”, 1968, nr 1, s. 35–41.

²² Т. Гошко, *Штрихи до сучасної української історіографії історії міст на магдебурзькому праві в Україні*, Історіографічні дослідження в Україні, nr 21, 2011, s. 123–165.

magdeburskie, jest obecnie bardzo popularna, jednak szeroko zakrojonych badań różnych jego aspektów na ziemiach ukraińskich nadal brak. Brakuje też poważnej dyskusji o problemach urbanistyki ukraińskiej okresu średniowiecza²³.

I to tym ważkim zagadnieniem rozwoju miast ukraińskich w okresie wczesnonowożytnym zajął się A. Zajac w referacie „Ukraińska nauka historyczna na drodze twórczego rozwoju” na III Międzynarodowym Kongresie Naukowym Historyków Ukraińskich, który odbył się w Łucku 17–19 maja 2006 r.²⁴ Kwestia rozprzestrzenienia się prawa magdeburskiego na Ukrainie i ogólnie w Europie Środkowo-Wschodniej jest problemem interdyscyplinarnym i może być rozpatrywana z różnych punktów widzenia. Dotyczy to nie tylko kwestii prawnych, ale również analizy istoty procesów urbanizacyjnych²⁵, czym ostatnio zajmuje się synergetyka socjologiczna²⁶.

Ponieważ problem prawa magdeburskiego jest złożony, to mówiąc o jego historiografii trzeba przeanalizować dorobek nie tylko historyków, ale również badaczy z innych dziedzin, m.in. prawników i architektów. Pierwsze próby takiej analizy już miały miejsce. Warto tu wspomnieć historiograficzny przegląd dniepropietrowskiego badacza Olega Djačka²⁷, w którym analizuje on właśnie prawny aspekt badań historycznych. Całościowego i wyczerpującego przeglądu historiografii prawa niemieckiego na Ukrainie nie da się przedstawić, przede wszystkim dlatego, że w ciągu ostatnich dwudziestu lat pojawiło się wiele nowych instytucji naukowych, o profilu nie tyle historycznym, co prawnym. Wiele z nich publikuje wyniki nowych badań, dotyczących także samorządu miejskiego. Niestety wiele prac prowincjonalnych historyków często nie spełnia wysokich standardów naukowych.

Najbardziej aktywnie rozwija się na Ukrainie urbanistyka lwowska. Zachowany we Lwowie bogaty materiał źródłowy pozwala nie tylko badać różne aspekty lwowskiej magdeburgii, lecz również kwestie regionalne oraz ogólne problemy samorządu. I z niego z mniejszym lub większym sukcesem korzystają lwowscy naukowcy²⁸. W poszczególnych miastach ukraińskich istniało dość silne zróżnicowanie norm prawa magdeburskiego. Każde rządziło się inaczej, uważając swój status za magdeburski, a zatem każde z nich stanowi unikatowe zjawisko, z własną „magdeburskością”. Dlatego też ustalenia lwowskich historyków nie zawsze mogą być wykorzystane do badań innych miast na Ukrainie, ale są istotne i nie można ich pominąć.

²³ W nauce ukraińskiej termin „urbanistyka” obejmuje całokształt badań dotyczących miasta. Innymi słowy urbanistyka to wiedza o mieście jako społeczno-kulturowej całości w kontekście jego rozwoju. W centrum uwagi znajdują się kwestie miejskiego sposobu życia od form preindustrialnych po postindustrialne, ewolucja społeczno-kulturowej stratyfikacji przestrzeni miejskiej, systemu zarządzania miastem i organizacji samorządu miejskiego, specyfika mentalności ludności miejskiej. Urbanistyka historyczna dąży do całościowej analizy miasta w szerokim kontekście politycznym i ideologicznym. Zob. Я. Верменич, *Історія міст і сіл як дослідницький об'єкт*, <http://who-is-who.com.ua/istoriya-mist-i-sil.html>; też, *Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення*, Київ 2011, s. 15.

²⁴ А. Заяць, *Розвиток українських міст ранньомодерної доби у сучасній українській історіографії*, [w:] *III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу»*. Луцьк, 17–19 травня 2006 р., t. 1, Луцьк 2007, s. 119–124.

²⁵ Я. Верменич, *Проблеми дефініції і генезису міста у науковій спадщині М.Вебера*, [w:] *Історико-географічні дослідження*, nr 11, Київ 2010, s. 15, <http://histans.com/JournALL/geo/11/2.pdf>

²⁶ С. Цимбал, „Філософсько-методологічний потенціал соціосинергетики”, autoreferat rozprawy na stopień kandydata nauk filozoficznych, Київ 2005, s. 19, <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05csmmps.zip>

²⁷ О. Дячок, *Право Великого князівства Литовського та українських земель у його складі на сторінках українських юридичних видань (1991–2007 рр.)*, „Ukraina Lithuania”, t. 1, 2009, s. 176–196.

²⁸ М. Капраль, *Стан та перспективи дослідження історії міст України: приклад пізнюсередньовічного та ранньомодерного Львова*, [w:] *Actes Testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича*, red. М. Литвин, Україна: культура спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць, nr 20, Львів 2011, s. 313–323.

Obronione w ostatnich latach dysertacje oraz wydane na ich podstawie monografie w większości poruszają tematykę historii Lwowa i Kijowa, a także problemy ogólnohistoryczne i historyczno-prawne. Kilka dysertacji dotyczy bardziej szczegółowych kwestii z zakresu prawa niemieckiego. Do najważniejszych należy praca lwowskiego historyka M. Kapralja o gminach lwowskich w XVI–XVIII w.²⁹ Autor przeanalizował status prawny gmin narodowościowych we Lwowie, ich relacje, zbadał procesy demograficzne w mieście, skład etniczny ludności, migrację do miasta, miejską topografię narodowościową i procesy migracyjne we Lwowie od XVI do XVIII w. Praca oparta jest na dobrej znajomości źródeł Lwowa, o czym świadczą opublikowane przez M. Kapralja zbiory przywilejów lwowskich³⁰. Wysoki poziom merytoryczny oraz sprawne posługiwanie się materiałami archiwalnymi wykazują też inne jego prace. M. Kapral wprowadził do użytku naukowego termin nacjotopografii, pod którym rozumie on element metody socjotopograficznej, która pozwala nałożyć społeczną, a w tym przypadku narodowościową strukturę na rozwój przestrzenny miasta³¹. Szczegółowo zbadał on funkcjonowanie organów władzy Lwowa w XIII–XVIII w.³² oraz lwowski przywilej lokacyjny³³. Jednak główne prace M. Kapral poświęca różnym nacjo- i socjotopograficznym problemom miasta: socjotopografii lwowskiego śródmieścia połowy XVI w.³⁴, gminy ukraińskiej na ulicy Ruskiej we Lwowie w latach 1550–1585³⁵, asymilacji gmin narodowościowych Lwowa w ciągu XVI–XVIII w.³⁶, systemowi prawnemu gminy ormiańskiej³⁷. Wiele nowych aspektów historii ma-

²⁹ М. Капраль, „Національні громади міста Львова у XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини)”, autoreferat dysertacji na stopień doktora nauk historycznych, Львів 2004, s. 20, <http://www.nbu.gov.ua/ard/2004/04kmmssp.vip.zip>; tenże, *Національні громади Львова у XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини)*, Львів 2003, s. 440. Zob. rec.: Н. Білоус, УАЩ, Нова серія, Київ 2004, nr 8/9, s. 703–712; А. Резнер, *Громади старого Львова*, „Поступ”, 2004, 20 лютог., nr 41 (1350), s. 12; Л. Тимошенко, *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, 2004, nr 8, s. 553–556; rec.: А. Janeczek, „Kw.HKM”, R. LIV, 2006, nr 3–4, s. 344–350; T. Wunsch, „Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung”, 2004, Jg. 52, H. 2, s. 309–310; rec.: Z. Noga, „Klio”, 2005, nr 6, s. 180–183; Z. Budzyński, *Dzieje społeczne nowożytnego Lwowa w ujęciu ukraińskiego historyka*, „Rocznik Przemyski”, t. 42, 2006, z. 4: Historia, s. 233–252. Por. także rec.: M. Kapral, „Klio”, 2007, nr 9, s. 169–172.

³⁰ *Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст.*, wyd. M. Капраль, Львів 1998. Wydawnictwo odnotowane w licznych czasopismach ukraińskich, niemieckich i polskich (rec.: Н. Білоус, *Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.)*, „Український гуманітарний огляд” (dalej cyt.: УГО), nr 1, 1999, s. 236–238.

³¹ М. Капраль, „Національні громади міста Львова у XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини)”, s. 298.

³² Tenże, *Функціонування органів влади Львова у XIII–XVIII ст. (нарис історії інститутів магдебурзького права)*, „УІЖ”, 2006, nr 5, s. 111–130, <http://histans.com/JournALL/journal/2006/5/7.pdf>

³³ Tenże, *Привілеї 1356 р. як повторне надання магдебурзького права для міста Львова*, [w:] Львів: місто-суспільство-культура, nr 3, Львів 1999, s. 11–21.

³⁴ Tenże, *Соціотопографія львівського середмістя середини XVI ст.*, „Дрогобицький краєзнавчий збірник”, nr 5, 2001, s. 59–72.

³⁵ Tenże, *Українська громада на вулиці Руській Львова 1550–1565 рр.*, „Вісник Львівського університету. Серія історична”, 2002, nr 37, cz. 1, s. 145–160. Zob. też: М. Долинська, *Соціотопографічна характеристика української (руської) ділянки Львова у XVI–XVIII століттях*, [w:] *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*, t. 1, s. 766–780.

³⁶ М. Капраль, *Шляхи асиміляції національних громад Львова в XVI–XVIII століттях*, „Вісник Львівського університету. Серія історична”, nr 38, 2003, s. 45–62.

³⁷ Tenże, *Правовий устрій вірменської громади Львова XIV–XVIII ст.*, [w:] Україна в Центральній-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.), R. 2, Київ 2002, s. 136–150; tenże, *Правове устроїство армянської общини Львова в XIV–XVIII веках: обзор документов*, [w:] *ТӨРЕ БІТІГТ. Кыпчакско-польская версия Армянского Судебника Мхитаря Гоша и Армяно-кыпчакский Процессуальный кодекс. Львов, Камеңец-Подольскій, 1519–1594*, wyd. А.Н. Гаркавец, Г. Сапаргалиев, Баур 2003, s. 741–754; М. Капраль, *Вірменські та руські старші у XV–XVII ст.: початки, функціонування, взаємодія*, [w:] *Lwów: miasto, społeczeństwo, kultura*, red. K. Karolczak, Ł.T. Sroka, Kraków 2010, s. 195–204; tenże, *Armenian and Ruthenian Elders in Lviv in the Late Medieval and Early Modern Period: their Emergence, Functions and Interaction*, [w:] *Armenian-Ukrainian Historical Contacts: Papers of the International Conference held in Lviv, 29–31 May*

gistratu lwowskiego przedstawił w artykule o konfliktach prawnych gminy ukraińskiej i magistratu we Lwowie³⁸.

Inne aspekty lwowskiej magdeburgii naświetlone zostały w dysertacjach Oresta Zajaca³⁹ i Stepana Bilostockoho⁴⁰. O. Zajac skoncentrował się na zagadnieniu nabywania obywatelstwa miasta Lwowa w XV–XVIII w., korzystając z danych z rejestru przyjęcia do prawa miejskiego. Nie on jedyny zajmuje się tą problematyką; warto chociażby wspomnieć badania A. Gilewicza⁴¹ i dwutomową pracę A. Janeczka o rejestrach przyjęcia do prawa miejskiego miasta Lwowa w okresie od 1388 do 1783 r.⁴²

Wartość źródłowa zachowanych we Lwowie rejestrów przyjęć do prawa miejskiego jest znaczna także dlatego, że oprócz tego ośrodka znane są tylko rejestry obywateli Kamieńca Podolskiego z pierwszej połowy XVIII w.⁴³ Wnioski wyciągnięte na podstawie lwowskich źródeł dają możliwość szerszego spojrzenia na inne miasta lokowane na prawie magdeburkim, w szczególności w kwestii uzyskiwania oraz utraty obywatelstwa. Jako pierwszy problem ten szczegółowo przeanalizował O. Zajac. Całościowo badał zagadnienie obywatelstwa miejskiego jako instytucji prawnej w połączeniu z analizą statystyczną nowo przyjętych obywateli. Scharakteryzował rodzaje lwowskiego obywatelstwa miejskiego, pochodzenie nowych mieszczan, odtworzył mechanizm pozyskiwania i utraty obywatelstwa, przeanalizował przypadki przyjęcia do prawa miejskiego nieletnich i kobiet, sprecyzował szersze i węższe znaczenie terminu „obywatelstwo miejskie”, zwrócił uwagę na różne rodzaje przysięg, które składali obywatele, liczbę wniosków wstępnych oraz obliczył średnią intensywność otrzymywania prawa miejskiego. Sprostował także niektóre przestarzałe i błędne twierdzenia dawniejszych badaczy⁴⁴. O. Zajac stwierdził m.in., że ludność gminy lwowskiej uzupełniali głównie przedstawiciele stanu miesz-

2008, Lviv 2011, s. 29–40. Strukturę prawną lwowskich Ormian w ostatnich latach badała również M. Demkowa. Pog. M. Демкова, „Самоврядування вірменської громади у місті Львові (XIV–XVIII ст.)”, autoreferat na stopień kandydata nauk prawnych, Львів 2005, s. 19, <http://www.nbu.gov.ua/ard/2005/05dmsmls.zip>; też, *Цивільне право за вірменським статутом 1519 р.*, „Вісник Львівського університету. Серія юридична”, nr 38, 2003, s. 48–55. Na ten sam temat zob.: M. Кобилецький, *Судочинство вірменської громади у м. Львові (XIV–XVIII ст.)*, „Юридический вестник Одесской национальной юридической академии”, R. 1, 2002, s. 119–121.

³⁸ M. Капраль, *Між двома уніями: правові конфлікти української громади та магістрату у Львові в другій половині XVI ст.*, „Київська Старовина”, R. 1, 2002, s. 50–62; też, *Боротьба за рівні права: судові конфлікти Ставропільського братства та української громади Львова з магістратом у 30–80 рр. XVIII ст.*, Наукові зошити Історичного факультету Львівського національного університету, nr 5–6, Львів 2003, s. 77–85; też, *Правовое положение украинской общины города Львова XVI–XVIII вв.*, „Белоруссия и Украина. История и культура. Ежегодник”, 2003, s. 239–253; też, *Історико-правова суперечка української і польської громад Львова в першій половині XVIII ст.*, „Соціум. Альманах соціальної історії”, 2007 [2008], nr 7, s. 223–230.

³⁹ O. Заяць, „Міське громадянство Львова XV–XVIII ст. (за ресстрами прийняття до міського права)”, autoreferat rozprawy na stopień kandydata nauk historycznych, Львів 2005, s. 20, <http://www.nbu.gov.ua/ard/2005/05zoarmp.zip>; też, *Громадяни Львова XIV–XVIII ст.: правовий статус, склад, походження*, Київ–Львів 2012.

⁴⁰ С. Білостоцький, „Кримінальне судочинство міста Львова XVI–XVIII ст. (за матеріалами вийтвісько-лавницького суду міста Львова)”, autoreferat rozprawy na stopień kandydata nauk prawnych, Львів 2009, s. 20, <http://www.nbu.gov.ua/ard/2009/09bsmsml.zip>

⁴¹ A. Gilewicz, *Przyjęcia do prawa miejskiego we Lwowie w latach 1405–1604*, [w:] *Studia z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. F. Wujakowi*, Lwów 1931, s. 375–414.

⁴² *Album Civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie, 1388–1783*, wyd. A. Janeczek, Poznań 2005.

⁴³ F. Kiryk, *Księga przyjęć do prawa miejskiego w Kamieńcu Podolskim z lat 1723–1736 oraz 1740–1742*, [w:] *Kraków-Malopolska w Europie Środką. Studia ku czci Profesora Jana M. Maleckiego w siedemdziesiątą rocznicę*, red. K. Broński i in., Kraków 1996, s. 127–136.

⁴⁴ O. Заяць, „Міське громадянство Львова XV–XVIII ст. (за ресстрами прийняття до міського права)”, s. 4–5.

czańskiego, rzadziej szlachta i wieśniacy. Ci ostatni licznie zasilali szeregi mieszczan głównie w XVI w.; w XVII stuleciu nastąpił w tym zakresie znaczny spadek. Reprezentanci stanu szlacheckiego byli najmniej liczni wśród nowych mieszkańców Lwowa. Do prawa miejskiego nie przyjmowano duchowieństwa. W kategoriach etnicznych na początku XV w. miasto całkowicie zostało zdominowane przez Niemców, ale w drugiej połowie tego stulecia wzrosła liczba Polaków, Ormian i Ukraińców. Wielu Ukraińców przybyło w XVI w., zaś Ormian w XVII w. Według O. Zajaca obywatelstwo miejskie było rodzajem filtru, który dopuszczał do gminy miejskiej ludzi z dobrą reputacją i dobrego pochodzenia, zabezpieczonych finansowo i w ten sposób tworzących swego rodzaju uprzywilejowaną warstwę mieszkańców miasta. Do warstwy tej, oprócz elity rządzącej i finansowej, wchodziły również cechy rzemieślnicze, a także nieco mniej uprzywilejowana ludność niekatolicka.

Temat swojej pracy doktorskiej młody naukowiec rozwinął w kilku odrębnych artykułach. Przede wszystkim dotyczyły warunków przyjęcia do prawa miejskiego Lwowa nie tylko w XVI w.⁴⁵, ale także w całym okresie XV–XVIII w.⁴⁶, aspektów społecznych obywatelstwa lwowskiego⁴⁷, nadawania obywatelstwa niekatolikom⁴⁸ oraz szlachcie⁴⁹. Szczególną uwagę poświęcił formułom przysięgi publicznej składanej przy otrzymaniu obywatelstwa⁵⁰. Na podstawie rejestrów nowo przyjętych O. Zajac zbadał także przynależność zawodową mieszczan lwowskich⁵¹.

Problemem nabywania prawa miejskiego we Lwowie zajmowali się także: V. Kiselyčnyk⁵², M. Kobyleckyj⁵³ i T. Hoško⁵⁴. Tej samej problematyki dotyczy też dysertacja S. Bilostockoho. Autor rozpatruje postępowanie karne miasta w XVI–XVIII w. na podstawie materiałów sądu wójtowsko-ławniczego. Praca ma charakter interdyscyplinarny, uwzględniając przepisy ogólne teorii prawa, historii i teorii prawa karnego⁵⁵. S. Bilostockyj na przykładzie działalności miejskich instytucji sądowych objaśnia rodzaje przestępstw, weryfikuje rodzaje kar stosowanych przez sąd wójtowsko-ławniczy oraz ich zgodność z ówczesnymi przepisami, określa krąg osób zaliczanych do lokalnych organów władzy wymierzających sprawiedliwość, bada etapy i cechy procesu karnego, określa rodzaje i przedmioty dowodów; w zależności od rodzaju przestępstwa, ustala jego przyczyny. Warto pamiętać, że S. Bilostockyj wprowadził do obiegu naukowego kilka mało znanych i niepublikowanych dokumentów dotyczących organizacji i funkcjonowa-

⁴⁵ Tenże, *Умови та процес прийняття до міського права у Львові у 1501–1571 рр.*, „Rocznik Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów”, t. 1, 2003, s. 124–134; tenże, *Умови і процес надання міського громадянства у Львові в 1501–1571 рр.*, [w:] *Львів: місто-суспільство-культура*, t. 6, s. 68–77.

⁴⁶ Tenże, *Умови та процес надання львівського міського громадянства у XV–XVIII століттях*, Записки Наукового Товариства ім. Шевченка (dalej cyt.: ЗНТШ), t. CCLVI: *Праці історико-філософської секції*, Львів 2008, s. 113–142.

⁴⁷ Tenże, *Громадяни міста Львова як соціальна група у XV–XVI ст.*, [w:] *Ефективність державного управління: Зб. наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України*, nr 4, Львів 2003, s. 113–124.

⁴⁸ Tenże, *Надання міського громадянства некатоліцькому населенню Львова у 1501–1571 рр.*, Наукові зошити Львівського національного університету. Серія історична, nr 5/6, Львів 2003, s. 42–48.

⁴⁹ Tenże, *«Славетні» і «шляхетні» у Львові у другій половині XV–першій половині XVII ст. (шляхта у реєстрах новоприйнятих львівських громадян)*, Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАНУ, t. 11, Київ 2005, s. 5–17.

⁵⁰ Tenże, *Формули присяг на отримання міського громадянства у Львові XVII ст.*, „Пам’ятки: Археографічний щорічник”, t. 4, 2003, s. 238–244.

⁵¹ Tenże, *Професії виробничої сфери львівського міщанства (за реєстрами новоприйнятих громадян XV–XVIII століть)*, ЗНТШ, t. CCLII, Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, Львів 2006, s. 320–370.

⁵² В. Киселичник, *Львівське міське право: поняття, джерела, періодизація та зміст*, Вісник Львівського університету. Серія юридична, nr 39, Львів 2004, s. 104–105.

nia sądu wójtowsko-ławniczego miasta Lwowa. Podał przy tym ciekawą klasyfikację źródeł prawa. Podkreślił wreszcie stosowanie prawa zwyczajowego w sądach miejskich i wpływ prawa kanonicznego na działalność sądu karnego. Twierdzi, że przy śledztwie prowadzonym w sprawie przestępstwa, jego etapach, interpretacji przestępstwa i wysokości kar, wykorzystywana była teologiczna koncepcja prawa, proces zaś opierał się na zmodernizowanych zasadach kanonicznego procesu inkwizycyjnego. Autor osobno przedstawia pracę sądów wójtowskich, gajonych potocznych, gajonych poza siedzibą oraz gajonych gorących (karnych), rozpatruje działalność wójta, ławników, pisarza sądowego, woźnego. Omawia status prawny poszczególnych uczestników procesu karnego. We wnioskach konstatuje, że Lwów w XVI–XVIII w. był miastem, w którym postępowanie karne zostało skonstruowane na podstawie europejskich norm prawnych, cechujących się okrucieństwem i częściowo kontrowersyjnością. W przeciwieństwie do miast Rzeczypospolitej i Europy, normy stosowane przez sąd wójtowsko-ławniczy Lwowa w praktyce charakteryzowały się humanitaryzmem i umiarem. Dowodem tego jest brak „czarnej księgi zлочыніц” i wyroków w sprawach tak zwanego „udawanego zła” (czary, znachorstwo, herezja). S. Bilostockyj prześledził także kwestię kwalifikacji przestępstw⁵⁶, podstawowe zasady i etapy procesu karnego⁵⁷, strukturę organów władzy sądowniczej Lwowa⁵⁸, a także stosowanie prawa zwyczajowego w sądach miejskich w XVI–XVIII w.⁵⁹ We współpracy z Andrijem Kozyckym opublikował również popularno-naukową książkę — *Szemrany światek starego Lwowa*, poruszającą szereg kwestii związanych z działalnością sądów we Lwowie, a skierowaną do wszystkich zainteresowanych miastami Ukrainy, szczególnie zaś różnymi, niekoniecznie oficjalnymi stronami ich życia⁶⁰.

Źródłoznawczego aspektu lwowskiej magdeburgii dotyczy dysertacja Mykoly Ilkiva-Svydnyckoho. Jest to pierwsza w ukraińskiej historiografii próba całościowych badań kancelaryjnego pisma gotyckiego w miejskiej kancelarii Lwowa w okresie od późnego średniowiecza do wczesnej nowożytności⁶¹. Autor stworzył nową klasyfikację systemu skrótów stosowanych przez pisarzy lwowskich wraz ze słownikiem oraz prześledził specyficzne cechy systemu brachygraficznego pisma w tym urzędzie. Podstawowym źródłem do tych badań były księgi finansowe lub rachunkowe lwowskiego magistratu, a także jedna z ksiąg zawierająca protokoły wyników wyborów do urzędów miejskich oraz osób, którym przyznano obywatelstwo miejskie. Z dokumentów pergaminowych autor przeanalizował tylko te sporządzone przez Radę Miasta i ławę.

⁵³ М. Кобилецький, *Правовий статус міського населення за магдебурзьким правом*, Вісник Львівського університету. Серія юридична, nr 49, Львів 2009, s. 34–40; tenże, *Магдебурзьке право в Україні (XIV–перша половина XIX ст.)*, [w:] *Історико-правове дослідження*, Львів 2008, s. 225–232.

⁵⁴ Т. Гошко, *Нариси з історії магдебурзького права в Україні XIV–поч. XVII ст.*, Львів 2002, s. 148–152.

⁵⁵ С. Білостоцький, „Кримінальне судочинство міста Львова XVI–XVIII ст. (за матеріалами вйтівсько-лавничого суду міста Львова)”, autoreferat dysertacji, s. 4.

⁵⁶ Tenże, *Кваліфікація злочинів XVI–XVIII ст. (за матеріалами лавничого суду м. Львова)*, Вісник Львівського університету. Серія юридична, nr 35, Львів 2000, s. 73–82.

⁵⁷ Tenże, *Основні засади та стадії кримінального процесу в XVI–XVIII ст. (за матеріалами лавничого суду м. Львова)*, „Судова апеляція”, nr 4(5), 2006, s. 142–149.

⁵⁸ Tenże, *Структура органів судової влади Львова в XVI–XVIII ст.*, „Держава і право”, nr 38, 2007, s. 184–191.

⁵⁹ Tenże, *Застосування норм звичаєвого права в міських судах XVI–XVIII ст. (за матеріалами вйтівсько-лавничого суду у м. Львові)*, [w:] *Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції: Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні (30–31.05.2008 р.)*, Острого 2008, s. 22–26.

⁶⁰ С. Білостоцький, А. Козицький, *Кримінальний світ старого Львова*, Львів 2001.

⁶¹ М. Ільків-Свидницький, „Готичне письмо у канцелярії Львівського магистрату кінця XIV–першої половини XVI ст.”, autoreferat rozprawy na stopień kandydata nauk historycznych, Львів 2009, s. 18, <http://www.nbu.gov.ua/ard/2009/09immkpp.zip>.

Dołączył także niektóre materiały ze zbioru lwowskiego badacza, Karola Badeckiego. Do paleograficznej analizy porównawczej wykorzystał najstarszą zachowaną księgę miasta Krakowa z lat 1300–1375 i dwie księgi z kancelarii Starej Warszawy za lata 1474–1528 i 1528–1543. W jednej ze swoich publikacji podnosi on problem wpływu pisma kancelarii królewskiej na pismo kancelarii miejskiej. Jego zdaniem, wzory pisma z Krakowa dotarły do Lwowa za sprawą 57 przywilejów królewskich, które nadano miastu w latach 1356–1500. Pisarze, kopiując dokumenty Kazimierza Jagiellończyka, odtwarzali zgodnie z oryginałami pismo dokumentów oraz jego ozdobne elementy — inicjały⁶².

Ważną częścią studiów M. Ilkiva-Svydnyckoho są badania pisma gotyckiego z XIV–XV w.⁶³ i reformy pisma w kancelarii magistratu lwowskiego w XVI i na początku XVII w.⁶⁴ Tematycznie nawiązują one do badań Natalji Bilous nad kancelarią Kijowa⁶⁵ oraz do artykułu Svitlany Zinchenko o supereklibrisach magistratu lwowskiego w XVI–XVIII w.⁶⁶

Nadal brakuje monografii miasta Lwowa w XIV–XVIII w., ale — jak słusznie zauważyła młoda lwowska badaczka, Bohdana Petryśak — warunkiem powstania takiego opracowania jest wcześniejsze przygotowanie charakterystyki pracowników skryptorium miejskiego⁶⁷. Autorka określiła główne etapy rozwoju i funkcjonowania kancelarii miejskiej Lwowa, skład liczebny personelu, okres piastowania stanowisk przez personel główny i pomocniczy, główne kierunki działania pisarzy miejskich w sferach ekonomii, kultury i polityki. Prześledziła również przebieg kariery byłych kancelistów miejskich poza ich środowiskiem, wpływ pisarzy na różne sfery życia. Zamieściła wreszcie biogramy pisarzy miejskich. Wyszukiwała hipotezę istnienia przedlokacyjnej kancelarii miejskiej (przed ponowną lokacją Lwowa w 1356 r.). Przemawia za nią wzmianka o istnieniu organów samorządu w mieście (wójta, rajców) już w latach 1352–1353 oraz informacja o stałym pisarzu miejskim w 1353 r. Pierwsze dokumenty opatrzone miejską pieczęcią pochodzą z 1359 r. Dlatego też B. Petryśak nie zgadza się ze stwierdzeniem M. Ilkiva-Svydnyckoho o uformowaniu się kancelarii miejskiej dopiero w roku 1360⁶⁸. Wyraziła pogląd, że pierwsze ślady istnienia urzędu pisarzy, nie zaś kancelarii, odnieść można już do ostatniej ćwierci XIII w., a zorganizowana kancelaria rozpoczęła działalność około 1320–1330 r., przy organach samorządowych gminy niemieckiej we Lwowie, która mieściła się na obecnym Rynku. Po 1356 r. powstała kancelaria miejska, która obsługiwała magistrat. Innym ważnym elementem władz miasta był urząd wójta, który z założenia miał własnego pisarza, chociaż po jego działalności nie pozostały żadne dokumenty⁶⁹. Dla tej hipotetycznej rekonstrukcji pierwszego etapu pracy kancelarii brakuje jednak źródeł.

⁶² Tenże, *Палеографічні таблиці у фондовій збірці князів Любомирських (ЦДА України у Львові), „Дрогобицький краєзнавчий збірник”*, nr XI–XII, 2008.

⁶³ Tenże, *Готичне письмо у канцелярії львівського магистрату кінця XIV–XV ст. (на матеріалах ЦДА України у м. Львові). Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*, „Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету”, nr 9, 2006, s. 285–300.

⁶⁴ Tenże, *Готико-гуманістичне письмо і проблема гуманістичної реформи письма у канцелярії львівського магистрату XVI–початку XVII ст.*, Наукові зошити Львівського університету. Серія: Історія. nr 8, cz. 1, Львів 2006, s. 48–62; tenże, *Пізноготичне фінансове письмо у канцелярії Львівського магистрату в першій половині XVII ст. (на матеріалах ЦДА України у м. Львові)*, „ЗНТШ”, t. CCLII, Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, Львів 2006, s. 29–52.

⁶⁵ Н. Білоус, *Київська міська канцелярія XVI–середини XVII століть (до питання про реконструкцію)*, „ЗНТШ”, t. CCLII, Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, Львів 2006, s. 491–521.

⁶⁶ С. Зінченко, *Супереклібриси львівського магистрату XVI–XVII століть*, [w:] *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70 річчя*, t. 1, r. i m. wyd., s. 828–846.

⁶⁷ Б. Петришак, „Міські писарі Львова другої половини XIV–XVI ст.: просопографічне дослідження”, *Rozprawa na stopień kandydata nauk historycznych*, Львів 2010, s. 20, <http://www.nbu.gov.ua/ard/2010/10pbippd.zip>.

⁶⁸ Тамże, s. 38.

⁶⁹ Тамże, s. 15.

Kolejny etap rozwoju kancelarii miejskiej nastąpił w XV w., gdy rozszerzony został zakres spraw, którymi zajmowali się członkowie magistratu. Do zarządzania kancelarią angażowano przedstawicieli innych instytucji (notariuszy publicznych itp.), co wskazuje na niestabilność form organizacyjnych. Reforma pracy w kancelarii miała miejsce w XVI wieku. To właśnie wtedy powstał zupełnie inny typ urzędnika — pisarz. Stopniowo też zanikała praktyka angażowania osób obcego pochodzenia, znających język niemiecki. Do pracy przyjmowano przede wszystkim osoby pochodzenia polskiego, mające wykształcenie zagraniczne albo studia na uniwersytecie w Krakowie. Pisarzami stawali się przedstawiciele klasy średniej, pragnący zupełnie innego rozwoju swojej kariery, niż oferowana przez rodzimą tradycję. Na drodze do objęcia stanowiska w kancelarii miejskiej przyszli pisarze zazwyczaj zdobywali kwalifikacje praktyczne poprzez piastowanie urzędu do spraw oświadczeń, palestranta, zastępcy pisarza itp. Dostęp do urzędu pisarza był w zasadzie demokratyczny, nie był bowiem wymagany wysoki status społeczny i majątek. Ostatnia ćwierć XVI w. to czas rozkwitu kancelarii spowodowany kilkoma czynnikami. Właśnie wtedy zatrudniono tam grono najlepiej wykształconych pisarzy, a zmiany społeczne podyktowały potrzebę stworzenia nowych urzędów kancelaryjnych oraz wprowadzenia nowego sposobu dokumentowania. Pisarz miejski ostatecznie wszedł do kręgu elity miejskiej.

Na temat historii kancelarii miejskiej Lwowa B. Petryśak opublikowała także serię artykułów. Szczególną uwagę zwróciła na kwestie fałszowaniu dokumentów⁷⁰. Na podstawie badań prozopograficznych nie tylko dała ogólny obraz składu urzędu miasta⁷¹, lecz również zaprezentowała niektórych urzędników miejskich, między innymi Wojciecha Zimnickiego⁷², Petra Wolframa⁷³ i innych. Jeszcze jeden ważny kierunek badań, który podejmuje B. Petryśak, to problematyka *gender*, jedna z najbardziej popularnych we współczesnej historiografii światowej. Prawnymi i społecznymi aspektami sytuacji kobiet mieszczanek zajmują się m.in. znani polscy badacze — M. Bogucka i A. Karpiński. Po raz pierwszy na Ukrainie problem ten został poruszony na początku XX wieku przez Łucję Charewiczową, ale nie został podjęty przez historyków lwowskich. Dopiero na początku XXI w., pod wpływem światowych trendów w nauce historycznej, w lwowskim środowisku akademickim nastąpił powrót do problematyki równości płci. Jednak w większości przypadków dotyczył problemów XIX i XX w. Badania B. Petryśak są szczęśliwym wyjątkiem od tej reguły. Przede wszystkim interesuje ją rekonstrukcja udziału kobiet w pracy codziennej urzędów miejskich, przede wszystkim w kancelarii. Skupia uwagę na córkach oraz żonach pisarzy miejskich, a także sytuacjach, w których kobiety mogły mieć kontakt z urzędem miasta — handel książkami, druk, produkcja papieru i atramentu, udział w sprawach sądowych, itp.⁷⁴ Autorka wyjątkowo szczegółowo omawia prawa i przywileje przysługujące kobietom — członkiniom rodzin pisarzy. Nie znalazła jednak

⁷⁰ B. Petryśak, *До історії фальсифікації документів у львівській міській канцелярії XVI ст.*, [w:] *Річник VIII Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki*, red. J. Łosowski, Lublin 2007, s. 61–67; tejsze, *З історії фальсифікації документів у міській канцелярії Львова за писаря Войцеха Зимницького (20–30-ті рр. XVII ст.)*, „Дрогобицький краєзнавчий збірник”, nr XI, 2008, s. 484–494.

⁷¹ Tejsze, *Міські писарі Львова XV ст.: прозографічне дослідження*, [w:] *Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku. Materiały polsko-ukraińskiej konferencji naukowej w Okunince koło Włodawy 10–12 września 2007 roku*, red. H. Gmiterek, J. Łosowski, Kraków 2010, s. 473–500.

⁷² Tejsze, *Листування міського писаря першої половини XVII ст. Войцеха Зимницького як прозографічне джерело*, [w:] *Південний архів. Історичні науки. Збірник наукових праць*, nr XXV, Херсон 2007, s. 84–92.

⁷³ Tejsze, *Львівський період діяльності Петра Вольфрама (1402–1407 рр.)*, [w:] *Lwów: miasto, społeczeństwo, kultura*, Kraków 2010, s. 177–194.

⁷⁴ Tejsze, *Жінка і міська канцелярія Львова XVI–XVII ст.: форми співпраці*, [w:] *Кobiety o kobietach. Studia i szkice: średniowiecze i czasy nowożytne*, red. W. Zawitkowska, Rzeszów 2010, s. 137–146.

potwierdzenia, by we Lwowie kobiety zajmowały stanowisko pisarza lub jego pomocnika; przypadek taki znany jest ze Śląska⁷⁵. Artykuł B. Petryśak bez wątplenia poszerza horyzonty problematyki miejskiej i ukazuje nowe kierunki badań w przyszłości.

W innej publikacji, rozpatrując kwestię notariatu publicznego i jego funkcjonowania w miastach zaznacza, że często funkcje notariusza pełnili pisarze i wskazuje konkretne przykłady takiego połączenia urzędów⁷⁶. Przytacza pierwsze wzmianki o notariuszach publicznych we Lwowie, procedurze ich powoływania, przysięgach i funkcjach. Publikacja ta koresponduje z badaniami Liliany Jasinskiej, która rozpatruje powstawanie instytucji notariatu w kontekście europejskim⁷⁷. Należy zauważyć, że badacze ukraińscy czasami myślą urzędników, którzy byli częścią urzędu miejskiego, w tym instygatora z prokurentem⁷⁸ lub pisarza z notariuszem⁷⁹. Czasami błędy takie zdarzają się na skutek zajmowania przez tę samą osobę dwóch stanowisk⁸⁰. O innych aspektach działań władz miejskich Lwowa traktują nowatorskie publikacje historyków regionalistów. Do nich należy też praca Oksany Potymko o szpitalach lwowskich znajdujących się pod opieką magistratu⁸¹.

Bogate źródła lwowskie pozwalają mówić nie tylko o dziejach miasta, lecz także o mikrohistorii poszczególnych rodzin mieszczańskich. Właśnie pod tym kątem M. Kapral opublikował zeznania z 14 listopada 1678 r. dwóch świadków-swatów działających w imieniu lwowskiego krawca, Vasylija Rozdolskocho, w sprawie niewypłacenia posagu jego żonie przez jej wuja, Mikołaja Szostaka⁸². Zeznanie jest interesujące z kilku powodów. Po pierwsze, świadectw dotyczących prawa rodzinnego mieszczan w okresie średniowiecza oraz wczesnej nowożytności jest niewiele. Ponadto na strony ksiąg miejskich i konsystorskich głównie trafiały sprawy rozwodowe małżonków. Wreszcie, jak słusznie zauważył M. Kapral, w dokumencie ukazano taki rodzaj sporów prawnych, które bardzo rzadko były rejestrowane w formie pisemnej, ponieważ rozstrzygało je prawo zwyczajowe.

⁷⁵ J. Maliniak, *Kobieta w hierarchii urzędniczej średniowiecznego miasta (na przykładzie pisarki miejskiej)*, „Sobótka. Śląski Kwartalnik Historyczny”, R. LIV, 1999, nr 4, s. 535–538.

⁷⁶ Б. Петришак, *До історії публічного нотаріату у Львові XVI ст.: процедура призначення та присяга*, „Архіви України”, 2010, nr 3–4, s. 93–104.

⁷⁷ Л. Ясінська, *Становлення інституту нотаріату в контексті європейської історії держави і права*, Вісник Львівського університету. Серія юридична, nr 39, Львів 2004, s. 93–101; tejeże, *Становлення та функціонування органів нотаріального самоврядування (історико-правовий аспект)*, Вісник Львівського університету. Серія юридична, nr 53, Львів 2011, s. 93–100; por. tejeże, „Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект)”, autoreferat rozprawy na stopień kandydata nauk historycznych, Львів 2005, s. 8, <http://www.nbu.gov.ua/ard/2005/05yleipa.zip>.

⁷⁸ М. Капраль, *Функціонування органів влади Львова у 13–18 ст. (нарис історії інститутів магдебурзького права)*, „УІЖ”, nr 7, 2006, s. 125; Б. Петришак, *Львівський період діяльності Петра Вольфрама...*, s. 182; М. Кобилецький, *Магдебурзьке право в Україні (XIV–перша половина XIX ст.)*. Історико-правове дослідження, Львів 2008, s. 221.

⁷⁹ М. Кобилецький, *Магдебурзьке право в Україні...*, s. 219.

⁸⁰ Podobne przykłady łączenia stanowisk zdarzały się i w innych miastach, por. H. Білоус, *Київ наприкінці XV-у першій половині XVII століття: міська влада і самоврядування*, Київ 2008, s. 128; Z. Górski, *Organizacja kancelarii miejskiej Starej Warszawy i system pracy pisarzy miejskich*, „Archeion”, t. LXXVI, s. 27–28; Б. Петришак, *До історії публічного нотаріату у Львові XVI ст...*, s. 93.

⁸¹ О. Потимко, *Шпиталі Львова під опікою магістрату (XIV–XVIII ст.)*, Лікарський збірник: Нова серія, t. X, Львів–Чикаго 2002, s. 38–50; tejeże, *Шпиталі Львова під опікою магістрату (XIV–XVIII ст.)*, Наукові зошити Львівського університету. Серія: Історія, nr 5–6, Львів 2003, s. 49–53; tejeże, *Львівський шпиталь Св. Духа в історіографії*, tamże, nr 8, cz. 1, Львів 2006, s. 95–108; tejeże, *Львівський шпиталь Лепрозорії св. Станіслава*, tamże, nr 7, Львів 2005, s. 47–57; tejeże, „Розвиток медицини у Львові в XIV–XVIII ст.: історіографія проблеми”, autoreferat rozprawy na stopień kandydata nauk historycznych, Львів 2007, s. 19, <http://www.nbu.gov.ua/ard/2007/07pozsip.zip>.

⁸² М. Капраль, *Сватання «по-львівськи» у XVII ст.*, „УІЖ”, nr 13/14, s. 785–788.

Dobrym źródłem do badania społeczeństwa miejskiego na poziomie poszczególnych osób lub rodzin są testamenty mieszczzańskie⁸³, na które ostatnio zwrócili uwagę również historycy ukraińscy⁸⁴. Korzystając ze źródeł lwowskich studia takie prowadzi Jaryna Kočerkevyč⁸⁵. Na podstawie analizy testamentów mieszczan stara się prześledzić ich stosunek do Boga, śmierci i rodziny, wyobrażeń o znaczeniu obrzędów pogrzebowych i miejsc spoczynku⁸⁶. Na podstawie testamentów historycy mogą poznawać stosunki w rodzinie, relacje między jej członkami⁸⁷.

Jednym z najistotniejszych kierunków studiów, które rozwinęły się na Ukrainie na przełomie XX i XXI wieku, jest socjotopografia i nacjotopografia, bez których nie można mówić o badaniach wielu zagadnień z zakresu prawa miejskiego, ponieważ lokacja miast na prawie niemieckim (magdeburskim) była przeprowadzana w dwóch aspektach: prawnym (otrzymanie przywilejów) i przestrzennym (fizyczne założenie lub przebudowa miasta). Zresztą prawo w mieście to nie tylko odpowiednie normy, lecz również ich stosowanie w życiu przez mieszkańców.

Ujęcie historyczno-topograficzne w swoim czasie dało nowy impuls w badaniach miast⁸⁸. Ich fundament położył w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku Petro Tołoczko⁸⁹. Jego monografia opiera się głównie na danych z wykopalisk archeologicznych w Kijowie, przy czym autor podkreśla, że badania takie wymagają wykorzystania interdyscyplinarnych metod i baz danych. Jednak granica między topografią historyczną i socjotopografią jest jeszcze niewyraźnie nakreślona, ponieważ to ostatnie pojęcie jest nadal bardzo młode. Jak twierdzi J. Vermenyč, pierwszy wprowadził to pojęcie do obiegu naukowego Jaroslav Daškevyč w 1987 r.⁹⁰, ale bliższe prawdy wydaje się stwierdzenie, że ten ostatni tylko skonkretyzował jego definicję i doprowadził do szerokiego stosowania w nauce ukraińskiej. Pod pojęciem socjotopografii J. Daškevyč rozumiał badania procesów urbanizacyjnych w relacji między strukturą społeczną ludności

⁸³ Większe zainteresowanie badaczy budzą jednak testamenty szlacheckie, por. Л. Демченко, *Тестаменти княжого роду Збараських*, „Архіви України”, nr 4–6, 1996, s. 26–36; tejsze, *Волинські тестаменти XVI ст.: дипломатичний аналіз*, [w:] *Наукові записки молодих вчених*, Київ 1997, s. 35–65; tejsze, *Майнові розпорядження волинських шляхтичів за матеріалами тестаментів та реєстрів спадкового майна*, „Архіви України”, nr 1–2, 2004, s. 112–147; О. Вінниченко, „Шляхетські заповіти в реляційних книгах Львівського та Перемишльського гродських судів першої половини XVIII століття як історичне джерело”, autoreferat rozprawy na stopień kandydata nauk historycznych, Львів 2009, s. 19, <http://www.nbu.gov.ua/ard/2009/09vovsid.zip>; tejsze, *Заповіти шляхти Руського воєводства першої половини XVIII століття (На матеріалах реляційних книг Львівського гродського суду)*, „Записки Наукового товариства імені Шевченка”, т. ССІІ, 2006, Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, s. 663–686; tejsze, *Конфлікти в шляхетському соціумі кінця XVII–першої половини XVIII століття на сторінках заповітів (на матеріалах реляційних книг Львівського гродського суду)*, „Соціум. Альманах соціальної історії”, nr 7, 2007, *Конфлікт та порозуміння в історії середньовічної і ранньомодерної Європи*, s. 161–173; tejsze, *Формуляр шляхетського заповіту першої половини XVIII століття (спроба дипломатичного аналізу)*, „Дрогобицький краєзнавчий збірник”, 2008, nr XI–XII, s. 527–555; tejsze, *Засвідчення і свідки шляхетських тестаментів першої половини XVIII ст. (за матеріалами Львівського гродського суду)*, „УІЖ”, 2008, nr 5, s. 68–87. Po raz pierwszy w historiografii Ukrainy kwestia testamentów została podjęta w 1927 r. przez prof. A. Krystera, zob. A. Кристер, *Духівниці XVI–XVII віку*, [w:] *Ювілейний збірник на пошану академіка Д.І. Багалія*, Київ 1927, s. 491–513.

⁸⁴ Н. Білоус, *Тестаменти киян середини XVI–першої половини XVII століття*, Київ 2011, s. 20.

⁸⁵ Я. Кочеркевич, *Заповіти львівських міщан XVII ст.*, „Архіви України”, 2009, nr 5 (265), s. 135–136.

⁸⁶ Tejsze, *Побожні формули у заповітах міщан м.Львова другої половини XVI–XVII століть: дипломатичний аналіз*, „Архіви України”, 2010, nr 5 (270), s. 45–61.

⁸⁷ Tejsze, *Міщанська родина Львова крізь призму заповітів першої половини XVII ст.*, Наукові зошити. Історичний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка, nr 8, cz. 1, Львів 2006, s. 83–94.

⁸⁸ Я. Верменич, *Проблеми дефініції і генезису міста у науковій спадщині М. Вебера...*, s. 16.

⁸⁹ П. Толочко, *Історична топографія стародавнього Києва*, Київ 1972.

⁹⁰ Я. Верменич, *Проблеми дефініції і генезису міста у науковій спадщині М. Вебера...*, s. 16.

i miejscem zamieszkania⁹¹. Z kolei M. Dolynska określa socjotopografię jako interdyscyplinarną metodę badawczą, która przewiduje nałożenie wyników badań historii społecznej na podkład topograficzny⁹². Terminologiczna debata na temat granic między socjotopografią i topografią historyczną ciągle trwa. Udaną próbę rozwiązania tego metodologicznego i terminologicznego problemu M. Dolynska podjęła w monografii o topografii historycznej Lwowa⁹³. Określenie socjotopografia pojawiało się w tytułach rozpraw naukowych już w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Oprócz pracy kijowskiego badacza S. Klymovskoho⁹⁴, warto wymienić publikacje lwowian: M. Dolynskoi⁹⁵ i M. Kapralja⁹⁶. Ten ostatni problemy te podjął w dwóch artykułach⁹⁷. Dokonał socjotopograficznej analizy ulic i kwartałów, określając przy tym skład społeczny ludności i jej stan majątkowy, oraz ustalając etniczną przynależność każdego właściciela domu z klasy średniej.

Na szczególną uwagę zasługuje monografia M. Dolynskoi⁹⁸. Autorka, jako jedyna w historiografii ukraińskiej, analizuje w niej poszczególne elementy podziału lwowskich przedmieść i wsi miejskich, obszaru miejskiego Lwowa w okresie polokacyjnym, krajobrazu historycznego przedmieść i stosunki własnościowe. Szczegółowo omawia metodologię i stosowaną terminologię. Jest to jedyny taki przypadek. Porusza także zagadnienie jurydyk i przez ich pryzmat obserwuje przedmieścia Lwowa. Podaje definicję pojęcia prawnego jurydyka zauważając, że jest często mylone z pojęciem jurysdykcji. Tematykę przedmieść lwowskich podjął także młody historyk lwowski — Andrij Felonjuk⁹⁹, a nadal rozwija ją M. Dolynska¹⁰⁰. Jej niekwestionowaną zasługą jest także wprowadzenie w krąg historiografii ukraińskiej dorobku socjotopografii, urbanistyki i geografii historycznej Polski, Niemiec, Austrii i Czech.

Wspomnieć należy także konferencję naukową poświęconą socjotopografii Ukrainy, która odbyła się we Lwowie w 2002 r. Rozpatrywano na niej problemy przedmiotu i metody socjotopografii jako odrębnej dyscypliny, zagadnienia krajobrazu historycznego, liczebności ludności na badanym terytorium, urbanistyki historycznej, topografii etnicznej i wyznaniowej oraz źródeł do badań¹⁰¹. Z badań bezpośrednio odnoszących się do organizacji miasta na prawie

⁹¹ Я. Дашкевич, *Соціотопографія городів як напрямлення історико-краєведчих досліджень. Перша всеукраїнська конференція по історичному краєведенню (Полтава, октябрь 1987 г.). Тезиси докладів і повідомлень*, Київ 1987, s. 71–72.

⁹² М. Долинська, *До проблеми складових та джерел соціотопографії*, „Дрогобицький краєзнавчий збірник”, nr 7, 2003, s. 422; teżе, *Історична топографія Львова XIV–XIX ст.*, Львів 2006, s. 37.

⁹³ Teżе, *Історична топографія Львова XIV–XIX ст.*, s. 36–61.

⁹⁴ С. Климовський, „Соціально-топографічний розвиток Києва XVI–першої половини XVII ст.”, autoreferat rozprawy na stopień kandydata nauk historycznych, Київ 1997; teżе, *Соціальна топографія Києва XVI–середини XVII сторіччя*, Київ 2002, s. 230.

⁹⁵ М. Долинська, „Українська дільниця Львова у XVI–XIX ст. (соціотопографічна характеристика)”, autoreferat rozprawy na stopień kandydata nauk historycznych, Львів 1997.

⁹⁶ М. Капраль, „Фінансові книги Львова другої чверті XVI ст. як джерело дослідження історичної демографії та соціотопографії”, autoreferat rozprawy na stopień kandydata nauk historycznych, Київ 1996.

⁹⁷ Tenże, *Соціотопографія львівського середмістя середини XVI ст.*, „Дрогобицький краєзнавчий збірник”, 2001, nr 5, s. 59–72; teżе, *Документи статистичного характеру як джерела дослідження демографії та соціотопографії Львова XVI–XVIII ст.*, [w:] *Історична топографія та соціотопографія України. Зб. наук. Праць*, Львів 2006, s. 357–364.

⁹⁸ М. Долинська, *Історична топографія Львова XIV–XIX ст.*

⁹⁹ А. Фелонюк, „Передмістя Львова в другій половині XVII–XVIII ст.: адміністративно-правовий статус та соціотопографія”, autoreferat rozprawy na stopień kandydata nauk historycznych, Львів 2009, s. 19.

¹⁰⁰ М. Долинська, *Елементи просторової локації на Краківському передмісті пізньосередньовічного Львова*, „Регіональна історія України”, nr 3, 2009, s. 287–297; teżе, *Львів: простір і мешканці (історико-урбаністичний нарис)*, Львів 2005, s. 90.

¹⁰¹ *Історична топографія і соціотопографія України. Збірник наукових праць присвячений 80-річчю від дня народження Я.Р. Дашкевича*, red. Я. Дашкевич i in., Львів 2006, s. 512.

magdeburskim warto wspomnieć artykuły M. Kapralja¹⁰² i A. Felonjuka¹⁰³. W pierwszym z nich autor zawarł pewne refleksje na temat istoty socjotopografii i praktyczne wskazówki dotyczące korzystania z finansowych ksiąg Lwowa z XVII–XVIII w., jako masowego źródła do studiów nad różnymi zagadnieniami społecznymi i prawnymi. Natomiast artykuł A. Felonjuka dotyczy wyłącznie aspektów prawnych. Rozpatruje on regulacje statusu prawnego nieruchomości na obrzeżach Lwowa (pojęcie jurysdykcji miejskiej, emfiteuzy, libertacji, jurydyki) oraz usytuowanie przestrzenne rozpatrywanych nieruchomości.

Istotny wkład w badania historii miast wnieśli prawnicy. Aktywność w tej kwestii przejawiają tylko lwowscy historycy prawa, o czym świadczą ich publikacje, w szczególności w „Biuletynie Uniwersytetu Lwowskiego”, który jest jednym z najbardziej cenionych na Ukrainie. Wśród nich warto wspomnieć prace Mykoły Kobyleckoho, o prawie magdeburskim we Lwowie i w obecnym obwodzie lwowskim¹⁰⁴, o samorządzie Sanoka¹⁰⁵ i Trembowli¹⁰⁶. Jest on też autorem artykułu o Bartłomieju Groickim¹⁰⁷, którego dziełami często posługiwano się w miastach Ukrainy w XVII–XVIII w. Osobny artykuł poświęcił także łańskieuropejskim naukowców z XVI–XVII w. dotyczącym prawa magdeburskiego¹⁰⁸ oraz jego rozprze-strzenianiu się w państwach Europy Środkowej¹⁰⁹. Jest także jednym z pierwszych badaczy ukraińskich, który zwrócił uwagę na prawo nowomarskie (średzkie)¹¹⁰, stosowane w co najmniej kilku miastach ukraińskich, chociaż ich pełną listą nie dysponujemy. Nie sposób nie wspomnieć także jego monografii o prawie magdeburskim na Ukrainie¹¹¹. Praca ta pretenduje do roli syntezy wszystkich nowoczesnych badań historyczno-prawnych i urbanistycznych odnoszących się do miast ukraińskich¹¹². I chociaż ma ona wyraźne znamiona kompilacji, co w zasadzie jest

¹⁰² M. Капраль, *Документи статистичного характеру як джерела дослідження демографії та соціотопографії Львова XVII–XVIII ст.*, [w:] *Історична топографія і соціотопографія України...*, s. 357–364.

¹⁰³ А. Фелонюк, *Правовий статус і просторова локація нерухомої власності на передмістях Львова XVIII ст.*, [w:] *Історична топографія і соціотопографія України...*, s. 365–403.

¹⁰⁴ М. Кобилецький, *Надання місту Львову магдебурзького права*, Вісник Львівського університету. Серія юридична, nr 36, Львів 2001, s. 60–64; tenże, *Самоврядування в місті Самборі за магдебурзьким правом*, tamże, nr 37, Львів 2002, s. 92–99; tenże, *Самоврядування у місті Жовкі за магдебурзьким правом (до 400-річчя з дня надання)*, tamże, nr 38, Львів 2003, s. 56–62; tenże, *Виникнення магдебурзького права*, tamże, nr 47, Львів 2008, s. 35–43; tenże, *Правовий статус міського населення за магдебурзьким правом*, tamże, nr 49, Львів 2009, s. 34–40; tenże, *Суд і судочинство у м. Львові за магдебурзьким правом*, „Право України”, 2001, nr 10; tenże, *Суд і судочинство у містах України за магдебурзьким правом*, tamże, 2008, nr 12, s. 139–145; tenże, *Апарат управління міста Львова за магдебурзьким правом*, „Підприємство, господарство і право”, nr 7, 2003.

¹⁰⁵ Tenże, *Надання місту Сяноку магдебурзького права*, Вісник Львівського університету. Серія юридична, nr 42, Львів 2006, s. 82–89.

¹⁰⁶ Tenże, *Магдебурзьке право в місті Тереховля*, tamże, nr 39, Львів 2004, s. 111–116.

¹⁰⁷ Tenże, *Бартоломей Б. Гроїцький та його дослідження магдебурзького права*, tamże, nr 44, Львів 2007, s. 90–96.

¹⁰⁸ Tenże, *Латиномовні праці європейських дослідників XVI–XVII ст. із проблем магдебурзького права*, tamże, nr 53, Львів 2011, s. 56–63.

¹⁰⁹ Tenże, *Магдебурзьке право у країнах Центральної Європи*, tamże, nr 50, Львів 2010, s. 72–79.

¹¹⁰ Tenże, *Новомаркське (щредське) право*, tamże, nr 46, Львів 2008, s. 44–51.

¹¹¹ Tenże, *Магдебурзьке право в Україні (XIV–перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження*, Львів 2008, s. 406.

¹¹² Ostatnio, inne próby ogólnego spojrzenia na kwestie prawa magdeburskiego, por.: А. Резніков, *Магдебурзьке право: українські варіації на тему європейських традицій (історико-правовий нарис)*, Луганськ 2006; С. Крамар, *Місто Кам'янець на Поділлі у XIV–XVIII століттях: магдебурзьке право, судочинство та самоврядування громад, Кам'янець-Подільський* 2006; І. Лисенко, *Магдебурзьке право в українських землях*, „Історичні і політологічні дослідження. Науковий журнал”, 2010, nr 3–4 (45–46), s. 114–118; Т. Котенко, *Становлення та розвиток місцевого самоврядування м. Києва (IX–XIX ст.)*, Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки, nr 74–76, Київ 2007, s. 103–107; tenże, *Особливості поширення магдебурзького права у слов'янських народів*, tamże, s. 146–149.

rozumiałe przy tak szerokim zasięgu czasowym i terytorialnym, i zawiera wiele nieścisłości oraz stwierdzeń wątpliwych, to uznać ją trzeba za przełomową¹¹³.

Tu można też wspomnieć badania W. Kiselyčnyka¹¹⁴ i H. Humenjuka¹¹⁵. Ta ostatnia specjalizuje się w problematyce „Zwierciadła Saskiego” i jego wpływu na prawa miejskie, ukazując przy tym różnicę między prawem dla obszarów wiejskich i miejskich.

Wśród historycznych i regionalnych studiów prawniczych warto wspomnieć badania Igora Bojko na temat stosowania prawa magdeburskiego w Galicji będącej w składzie Królestwa Polskiego w latach 1349–1569¹¹⁶. Historycy lwowscy przyczynili się nie tylko do badania Lwowa lub Galicji, ale także innych regionów Ukrainy. Przede wszystkim warto przypomnieć historyczno-prawne badania Jaroslava Isajevyča związane z Drohobyczem. Wśród studiów nowszych wymienić należy jego artykuł o życiu i kulturze ludności miejskiej Drohobycza w XVII–XVIII w.¹¹⁷ Podstawa źródłowa tej pracy jest dość szeroka. Są to przede wszystkim księgi protokołów Rady Drohobycza (z lat 1746–1774), księgi wójtowskie i ławnicze (z lat 1735–1754, 1765, 1775, 1775/1778) i księgi cechu krawieckiego (z okresu od 1553 r. do początku XIX w). Wykorzystał także wiele innych materiałów źródłowych. J. Isajevyč twierdzi, że bardziej niż w średniowiecznych miastach zachodnich, prawa kobiet w Drohobyczu pozostały pod znacznym wpływem prawa zwyczajowego. Obszernie pisze on o sieci placówek oświatowych w mieście, analizując kroniki bractwa bakalarzy, w których odnotowywano zjawiska klimatyczne, narodziny i śmierć mieszczan, różne ciekawostki z codzienności miejskiej. Autor zwraca szczególną uwagę na te rękopisy, które powstały i były czytane w Drohobyczu w XVII–XVIII w., a które — jego zdaniem — wskazują na znaczącą, jak na tamte czasy, intensywność życia kulturalnego w mieście.

Inny artykuł J. Isajevyča dotyczy zagadnień demograficznych¹¹⁸. W szczególności zwracając uwagę partie o patrycjuszach, rozwarstwieniu majątkowym pospólstwa miasta i ludziach wolnych w Drohobyczu. Kilka słów poświęcił też strukturze narodowościowej ludności miejskiej, Ukraińcom, Żydom i Niemcom.

Niem mało badań dotyczy Wołynia. Obok Lwowa i Kijowa to w urbanistyce historycznej jedyna intensywnie badana część Ukrainy. Najistotniejszym osiągnięciem w tym zakresie jest publikacja Andrija Zajajca¹¹⁹. Jego badania są dość innowacyjne. Pod względem metodologii

¹¹³ Т. Гошко, *Історія магдебурзького права очима юриста*, гес. з: М. Кобилецький, *Магдебурзьке право в Україні (XIV–перша половина XIX ст.): Історико-правове дослідження*, „УГО”, nr 14, 2009, s. 168–193.

¹¹⁴ В. Киселичник, *Львівське міське право: поняття, джерела, періодизація та зміст*, тамże, nr 39, 2004, s. 102–110; tenże, *Львівське міське право (друга половина XIII–початок XX ст.)*, Львів 2011.

¹¹⁵ Г. Гуменюк, «Саксонське зерцало» — перша кодифікація німецького середньовічного права (до 780-річчя прийняття), тамże, nr 4, Львів 2007, s. 55–60; teje, «Саксонське зерцало» — різновид імператорського права, тамże, nr 46, Львів 2008, s. 33–43; teje, *До питання про створення «Саксонського зерцала» — кодексу середньовічного права Німеччини*, тамże, nr 47, Львів 2008, s. 30–34; teje, *До питання історико-політичних передумов створення правового збірника «Саксонське зерцало»*, Вісник Львівського університету. Серія юридична, nr 50, Львів 2010, s. 50–58; teje, „Саксонське зерцало” та його вплив на розвиток джерел права Центральної та Східної Європи (XIII–XVIII ст.), autoreferat rozprawy na stopień kandydata nauk prawnych, Львів 2010, s. 17.

¹¹⁶ І. Бойко, *Застосування магдебурзького права у Галичині в складі Польського Королівства (1349–1569 рр.)*, Ученые записки Таврического национального университета им. В. Вернадского. Серия «Юридические науки», nr 2, 2008, s. 11–19; tenże, *Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349–1569 рр.)*, Львів 2009, s. 254–269.

¹¹⁷ Я. Ісаєвич, *Дрогобич у XVII–XVIII ст.: з джерел про побут і культуру міського населення*, „Дрогобицький краснавічий збірник”, nr VIII, 2004, s. 198–207.

¹¹⁸ Tenże, *Чисельність, соціальна структура і національний склад населення Дрогобича у XVI–XVIII ст.*, тамże, nr X, 2006, s. 241–251.

¹¹⁹ А. Заяць, *Урбанізаційний процес на Волині в XVI–першій половині XVII століття*, Львів 2003.

wzoruje się na pracach polskiego historyka, R. Szczygła¹²⁰, które do dziś inspirują lwowskiego badacza¹²¹.

W kolejnych artykułach A. Zajac porusza zagadnienia: lokacji miast oraz roli poszczególnych elementów prawa magdeburskiego w procesach lokacyjnych na Wołyniu¹²², specyfiki samorządu w miastach Ukrainy prawobrzeżnej¹²³, instytucji wójtostwa w miastach prywatnych¹²⁴, historii Ołyki¹²⁵ oraz miasteczka Leszniew¹²⁶, źródeł na temat zakładania miast na Wołyniu od XIV po pierwszą połowę XVII w.¹²⁷, itp. A. Zajac jest jedną z niewielu osób rozpatrujących kwestie specyfiki organizacji samorządu miast prywatnych. Brak zainteresowania tym zagadnieniem wśród ukraińskich historyków może dziwić, gdyż na różnice w prawie miast z różną jurysdykcją zwrócił uwagę już M. Vladymyrskyj-Budanov, dzieląc je na kategorie odpowiednio do ich statusu prawnego: na miasta z pełnym i niepełnym prawem magdeburskim oraz miasta prywatne¹²⁸. Oczywiście można zadawać pytanie o zasadność takiej klasyfikacji, bowiem miasta prywatne też dzieliły się na kategorie w zależności od statusu wójta (wójtostwo inkorporowane, nieinkorporowane) oraz rozróżniano miasta nieuprzywilejowane¹²⁹, lecz niezauważanie specyfiki organizacji miast z prywatną jurysdykcją jest niedopuszczalne. W historiografii polskiej ten problem jest dostrzegany od dawna¹³⁰.

Jedna z ostatnich prac A. Zajacza dotyczy związku między organizacją miast Wielkiego Księstwa Litewskiego a statutami litewskimi¹³¹. Doszedł on do wniosku, że w XVI w. państwo

¹²⁰ Por. R. Szczygieł, *Lokacje miast w Polsce XVI wieku*, Lublin 1989.

¹²¹ Współpraca ukraińskich oraz polskich historyków jest kontynuowana w ramach projektu dotyczącego urzędników miejskich na terytorium Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego, por. M. Kapral, *Urzędnicy miasta Lwowa w XIII–XVIII wieku*, Toruń 2008.

¹²² A. Заяць, *До історії правової локації волинських міст XVI–першої половини XVII ст.: Локаційні привілеї у Литовській і Волинській (Руській) метриках*, „Архіви України”, 2001, nr 4–5, s. 83–98; tenże, *Закладувані основи управління та самоврядування в локованих містах Волині XV–першій половині XVII ст.*, [w:] *Актуальні проблеми державного управління*, nr 5, Львів 2001, s. 250–273; tenże, *Організаційні засади та етапи проведення просторової локації в містах Волині XV–першої половини XVII ст.*, tamże, nr 6, Львів 2001, s. 262–285.

¹²³ Tenże, *Управління та самоврядування в містах Правобережної України у XVI–першій половині XVII ст. за даними локаційних привілеїв та документів*, [w:] *Ефективність державного управління. Зб. наук. праць, ЛРЦУ НАДУ при Президентіві України*, nr 13, Львів 2007, s. 92–99; tenże, *Магдебурзьке право в містах Правобережної України у XVI–першій половині XVII ст.*, tamże, nr 18–19, Львів 2009, s. 229–236.

¹²⁴ Tenże, *Війтівська влада у приватних містах Волині XVI–першої половини XVII ст.*, „СОЦІУМ. Альманах соціальної історії”, nr 8, 2008, s. 56–60.

¹²⁵ Tenże, *Соціально-економічне становище Олики у XVI–першій половині XVII ст.*, [w:] *Минуле та сучасне Волині та Полісся. Олики і Радзівилли в історії Волині та України*, nr 18, Луцьк 2006, s. 27–29. O samorządzie miejskim Ołyki por. też: Н. Білоус, *Міський уряд Олики на початку XVII ст.*, tamże, s. 64–67.

¹²⁶ Tenże, *Заснування містечка Лешинів*, [w:] *Студії і матеріали з історії Волині*, Кременець 2009, s. 86–91.

¹²⁷ Tenże, *Заснування міст на Волині у XIV–першій половині XVII століттях*, [w:] *До джерел. Збірник наукових праць по пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*, t. 2, Львів 2004, s. 177–185.

¹²⁸ М. Владимірський-Буданов, *Німецьке право в Польщі і Литві*, Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV–XVIII, cz. 1, Львів 1903, s. 105.

¹²⁹ Т. Гошко, *Магдебурзьке право Центрально-Східної Європи XIII–XVIII ст. в українській та польській історіографії*, Львів 1999, s. 35.

¹³⁰ A. Wyrobisz, *Rola miast prywatnych w Polsce XVI i XVII wieku*, „Przeł. Hist.”, t. LXV, 1974, z. 1, s. 19–46; T. Opas, *Własność w miastach i jurysdykcjach prywatnych w dawnej Polsce*, Lublin 1990; tenże, *Własność w miastach prywatnych w dawnej Polsce XVII–XVIII w.*, Rzeszów 1975. Kwestię organizacji samorządowej miast prywatnych podejmowali też badacze białoruscy: А. Грицкевич, *Частновладельческие города Белоруссии XVI–XVII в.*, Минск 1975. Początki badań na Ukrainie sięgają lat dwudziestych XX w., zob. О. Баранович, *Панське місто за польської держави. Старий Константинів*, „Записки історико-філологічного відділу ВУАН”, t. 17, 1928, s. 35–37.

¹³¹ A. Заяць, *Міщани поміж Литовськими Статутами і практикою життя*, „СОЦІУМ. Альманах соціальної історії”, nr 9, 2010, s. 9.

coraz bardziej interesowało się życiem miejskim, przy czym liczba artykułów w Statutach Litewskich, które dotyczyły zagadnień miejskich, ciągle rosła. Świadczy to o zwiększeniu znaczenia miast w państwie, chociaż jego politykę można określić jako chroniącą interesy stanu szlacheckiego.

W artykule o lokacjach miast wołyńskich¹³² A. Zajac w zasadzie powtarza ustalenia, które wcześniej znalazły się w jego monografii o procesie urbanizacyjnym na Wołyniu. Zagadnienia te częściowo były też rozpatrywane przez M. Kowalskiego¹³³. W historiografii polskiej istnieje dość obszerna literatura dotycząca teorii lokacji i przywilejów prawnych¹³⁴.

Historycy lwowscy kontynuując dobre tradycje międzywojennej historiografii Lwowa, sukcesywnie badają nie tylko rodzime miasto, lecz także inne zagadnienia związane z tematyką miejską. Nowi utalentowani badacze podejmują tematy ciekawe i nietypowe dla historiografii ukraińskiej; rodzą się ambitne przedsięwzięcia. Jednym z takich zamysłów jest stworzenie historycznego atlasu Lwowa¹³⁵ na wzór projektów sukcesywnie realizowanych w Czechach i Polsce. Szeroki kontekst europejski nie jest jeszcze bardzo zauważalny w historiografii ukraińskiej, ale widoczne są już jego symptomy. Wyraźnie rysuje się nowe, nietradycyjne spojrzenie na historię miast. Niezbędne wydaje się przesłedzenie zagadnień związanych z tworzeniem się elit w miastach Ukrainy, instytucji opiekuńczych, problemów specyfiki organizacji miast oraz miast prywatnych, a także wiele innych kwestii. Interesujące są m.in. tematy związane z historią mieszczaństwa w świetle antropologii kulturowej. Warto zadawać pytania o mentalność mieszczan w XIV–XVII w., o świat ich wyobrażeń i przeżyć. Cieszy, że powoli historycy ukraińscy opanowują nowe metody, dołączając do światowych tendencji historiograficznych w zakresie urbanistyki historycznej.

Adres Autorki:

Tetjana Hoško

Ukraiński Uniwersytet Katolicki

ul. Svencickoho 17

Lwów 79011

Ukraina

¹³² Tenże, *До історії правової локації волинських міст XVI–першої половини XVII ст.: локаційні привілеї у Литовській і Волинській (Руській) метриках*, „Архіви України”, 2001, nr 4–5, s. 83–98.

¹³³ Н. Ковальський, *Локационные и магдебургские грамоты городам Украины в составе коронных книг записей «Литовской метрики» второй половины XVI–первой половины XVII века*, [w:] *Историко-графические и источниковедческие проблемы отечественной истории*, Днепропетровск 1983, s. 3–13; Н. Ковальський, П. Кулаковський, *Волинська метрика як комплекс источников по истории городов Украины второй половины XVI–XVII вв.*, [w:] *II Всесоюзная конференция по историческому краеведению, апрель 1989: Тезисы докладов и сообщений*, Пенза 1989, s. 131–132; М. Ковальський, *Привілеї («листи») на магдебурзьке право містам України в книгах Руської (Волинської) метрики XVI–XVII ст.*, [w:] *Актуальні проблеми розвитку міст та міського самоврядування (історія і сучасність). Тези міжнародної науково-практичної конференції*, м. Рівне, 7–9 квітня 1993, Рівне 1993, s. 89–92.

¹³⁴ Zob. np.: I. Jaworski, *Przywileje miejskie na prawo niemieckie w Wielkim Księstwie Litewskim*, „Rocznik Prawniczy Wileński”, t. 3, 1929, s. 49; S. Kuraś, *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV–XV w.*, Wrocław 1971; H. Samsonowicz, *Miasto i wieś na prawie niemieckim w późnym średniowieczu Polski (na marginesie pracy S. Kurasia, Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi Małopolskich XIV–XV wieku)*, Wrocław 1971), „Przegl. Hist.”, t. LXIII, 1972, z. 3, s. 497–500.

¹³⁵ *Атлас українських історичних міст*, red. М. Капраль, Київ 2014; zob. М. Капраль, *Европейський атлас історичних міст: концепція, реалізація і український контекст*, „УІЖ”, nr 4, 2014, s. 147–160.

